

Yaşamı İnkâr Etme İstencinin Tek Karşı Gücü Olarak Sanat*

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kantarcı Bingöl

Makale Geliş Tarihi: 22.09.2020
Yayına Kabul Tarihi: 10.03.2021

Özet

Bu çalışmada Batı kültürünü anlama ve değerlendirmedeki kilit isimlerden biri olan Nietzsche'de sanatın nasıl bir işleve sahip olduğu konusu incelenmektedir. Yaşadığı çağda insan ve yaşamının giderek değer kaybetmesi ve anlamını yitirmesi Nietzsche'de büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. O, bu değersizleşmenin kaynağı olarak tüm Batı metafiziğini, ona dayalı bir inanç sistemi olan Hristiyanlığı ve onun ahlakını sorumlu tutar. Onun için insan ve yaşamı en değerli şeydir. Bu yüzden insanın yüceliğini göstermek gerekir ve yaşam tüm kederleri, ıstırapları, gözyaşları, sevinçleri, mutlulukları ve hazlarıyla birlikte onaylanmalıdır. Bu noktada sanatın yaşamı olumlayan büyümlü gücünün kendisine yardımcı olacağına inancı sonsuzdur. İnsana ve yaşama kaybettiği ihtişamı geri vermek için Antik Yunan tinini canlandırmak ister. Tragedyayı temel insanlık sorunlarının çözümü için bir kaynak ve insanın hem kendisiyle hem de yaşamla yüzleşmesinin bir aracı olarak görür.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, İnsan, Yaşam, Sanat, Tragedya.

ART AS THE ONLY COUNTERPOWER OF DENIAL OF THE WILL TO LIVE

Abstract

This study examines the function of art in Nietzsche, one of the key figures in understanding and evaluating Western culture. The loss of value and meaning of human and his life in his age created a great uneasiness in Nietzsche. He blamed all Western metaphysics, a belief system based on it, Christianity, and its morals as the source of this devaluation. For him, human and his life were the most precious thing. Therefore, it was necessary to show the greatness of human. The life, too, must be affirmed with all its sorrows, pains, tears, joys, happiness and pleasures. At this point, his belief was that the life-affirming magical power of art would help him. He wanted to revive the spirit of Ancient Greece in order to give back the splendor it lost to human and life. He saw the tragedy as a resource for solving basic human problems and as a means of confronting both oneself and life.

Keywords: Nietzsche, Human, Life, Art, Tragedy.

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kantarcı Bingöl. Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş. E-posta: z.kantarci@alparslan.edu.tr. ORCID: ORCID: 0000-0003-3778-1659
*Bu makale "Nietzsche'de Ahlak, Din ve Felsefe Eleştirisi" başlığıyla Prof. Dr. Sebahattin Çevikbaş danışmanlığında Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Kantarcı Bingöl tarafından 2017 yılında tamamlanmış olan "Doktora Tezi"nden türetilmiştir.

Giriş

İnsanın yöneldiği veya peşinden koştuğu üç temel değer vardır ya da insan zihninin üç temel ilgisi söz konusudur. Bunlar sırasıyla hakikat veya doğruluk, iyilik ve güzelliştir. Bu üç değerın doğruluk ya da hakikat epistemoloji ve bilim felsefesinin, iyilik de etiğin konusudur. Aynı şekilde güzellik de estetiğin konusunu meydana getirir ve estetik tutumumuzun odak noktasında bulunur. Estetiğin ana konusunu oluşturan güzelliğin esas ortaya çıktığı alan ise sanattır (Cevizci, 2010: 172). Sanat, insanın doğada hazır bulduğu şeylerden farklı olarak, kendisinin ürettiği eserlerdir. Çok geniş anlamıyla sanat, insanın ürettiği her şeydir. Örneğin, bir resim tablosu, bir asker heykeli, bir ev, bir maket gemi, bir cami vb. gibi şeyler insanın doğada hazır bulmayıp, kendisinin ürettiği şeylerdir. Fakat bunların hepsi sanat eseri değildir. Ancak bunlardan bazıları sanat eseri değerini alır. Ayrıca günlük yaşamda birçok meslek sanatından da bahsedilmektedir. Politika sanatı, ayakkabıcılık sanatı, marangozluk sanatı, hekimlik sanatı vb. gibi her türlü mesleğin sanatından bahsetmek olanaklıdır (Çüçen, 1999: 325-326). Öyleyse sanat ne anlama gelmektedir? Sanat kelimesi alışılmış kullanımında üç anlama sahiptir. Birincisi, sanatçı olarak isimlendirilen insanlar tarafından sanat eserleri olarak adlandırılan nesnelere yaratılması ya da eylemlerin peşine düşülmesi anlamına gelir; bu sanat eserleri sadece insan ürünü olmalarından değil aynı zamanda güzel olması arzu edilen ürünler olmalarından dolayı diğer nesne ve hareketlerden ayrılırlar. İkincisi, doğal olanın tam tersi olan ve yapay olarak adlandırılan eylemlerin peşine düşülmesi ya da bu tür nesnelere yaratılması; diğer bir deyişle, doğal dürtülerini kontrol altında tutmak ve hayatlarını bir plan üzerine şekillendirmek konusunda bilinçli olarak özgür insanlar tarafından peşine düşülen eylemler ya da yaratılan nesnelere. Üçüncüsü, sanatsal olarak adlandırdığımız düşünce yapısı; güzelliğin farkında olduğumuz düşünce yapısıdır. Bu üç tanım arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki, birinci anlamın ikinci ve üçüncü anlamların bir toplamı olması olgusuyla açığa vurulmaktadır. Heykel ya da müziği sanat olarak adlandırdığımız anlamda sanat, tarım ya da denizciliğin sadece bir yönden sanat olduğu anlamında kullanılan sanattan farklıdır; güzellik farkındalığı anlamındaki sanat, egemen olduğunda veya onun tarafından kontrol altında tutulduğunda farklıdır. Heykel, müzik ve diğer sanatlardaki egemen unsur, güzellik farkındalığıdır. Sanat, nesnelere güzel olarak kavramamızı sağlayan özel bir etkinliktir, en temelde güzelliğin kavranmasıdır. Bu kavrayışın mevcut olduğu durumlarda, güzelliğin kavranışı kendisini ifade edecek olan nesnelere yaratılması için bir yol bulacaktır; bu kavrayışın noksan olduğu durumlarda, nesnelere yaratılmasındaki teknik becerinin hiçbir aşaması gerçekleşmeyecek ya da nesnelere yaratılmasının bir yolu bulunamayacaktır. Güzellik farkındalığı tüm sanatların hareket noktası, en

son noktaya erişmesi, kabulü ve ereğidir (Collingwood, 2011: 9-10).

Güzeli ve güzellik anlayışını esas alan sanatın ne olduğu öncelikle filozofların sorunu olmuştur. Platon'a göre güzel olan şey insana özgü en yüce idealdir ve insandaki içe dönük duyarlı yaşamın dinamik gelişimiyle ilişkilidir. Şölen diyalogunda bütün güzel şeylerin güzellik ideasından pay aldığını dile getirir. Sanatın ideal gerçeklikleri taklit etmesi gerektiğini belirten Platon duyuşal dünyanın taklidini, taklidin taklidi olduğunu söyler. Güzel sanatlara büyük bir ilgi ile yönelen Aristoteles Poetika'da sanata ve özellikle trajediye önemle yer verir. Ona göre sanat bir taklittir. Bu taklitte doğa, doğadaki unsurlar, insani ilişkiler, var olanlar ve olabilir olanlar sanatçı tarafından yorumlanarak yansıtılır. Bu yüzden sanat sadece bir taklit değildir, onu aşan bir eylemdir. Kant, güzel ve güzele yönelik etkilenişlerin, bireysel yarar ile ilişkisi olmaması gerektiğini düşünür. Spinoza sanat daha az olgunluktan daha çok olgunluğa erişme yolunda harcanan çabadır. Schopenhauer sadece sanata ve güzele yönelen saf isteği karamsar bir düşünür olmasına rağmen tükenmez ve dikensiz istek olarak niteler. Schiller aklın kendi özgürlüğünü gereğince algılayabildiği anı varlığına, duyarlılığına eksiksiz inandığı an olarak kabul eder ve aklın böylesine huzura ve özgürlüğe kavuşmasından doğan ruh halini gerçek bir sanat eserinin insanın benliğinden kopup kaçtığı an olarak tanımlamaktadır (Altar, 2013: 13-17).

İnsan ve sanat hep birlikte varolagelmiştir, insanoğlu sanatsız yapamamıştır. İnsanın mağara dönemlerinden, gökdelenlerle dolu metropollere dek uzanan yaşantısına kadar sanat insanın yaşamında hep ağırlıklı olarak yer almıştır. Binlerce yıl önce mağara duvarlarına, kemiklerin üzerine resim çizen insanla, binlerce yıl sonra, fırçasıyla tuvaline resim yapan insan arasında, bu açıdan hiç fark yoktur. İkisi de buldukları ortam, koşullar içinde, tinsel dünyalarını, yeniden üretmeye, sanat denilen olanakla kendilerini, yaşamlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Önal, 2007: 29). Bu noktada sanat zihnin asli ve temel bir etkinliğidir; bünyesinde tüm diğer etkinliklerin filizlendiği kendine özgü bir topraktır. Sanat, dinin veya bilimin ve yahut felsefenin ilkel bir şekli değildir; sanat bunlardan çok daha temel bir şey olup bunların altında yatar ve bunları olanaklı kılar (Collingwood, 2011: 16). En eski toplumlarda sanat dinsellik temeline dayalıydı, sanat adamı bir tür toplumsal işlevcidenden başka bir şey değildi: tabletler üzerine yazılmış yazılar, yontular, alçak kabartmalar ve daha başka şeyler genelde insanlarla tanrılar arasındaki, bazen de insanlarla insanlar ve tanrılarla tanrılar arasındaki iletişimi sağlayan etkinliklerdi. Joseph-Emile Muller'in de belirttiği gibi "Eskiçağ'da, Ortaçağ'da, Rönesans'da kısaca bilgisine ulaştığımız bütün uygarlıklarda sanatçı toplumsal bir görevi yerine getiriyordu. Sanatçı yararlı olarak biliniyordu, genellikle saygı görmekten, onurlar elde etmekten

geri kalmıyordu." Ancak Yeniçağ'ın başlarından sonra sanat sivilleşmeye başladı ve tanrısallıkla ilgili işlevini bir yana bırakarak insan araştırması niteliği kazanmıştır. Günümüzde sanatı amaçları kendi içinde olan bir kültür etkinliği olarak görmekteyiz. Fakat amaçları kendi içinde diye sanatı hiçbir yarar sağlamayan bir etkinlik saymak, salt dinlendirici ya da eğlendirici bir çaba olarak görmek yanlış olur. Sanatın yararı dolaylıdır, o insanı insana gösterme yükümlülüğü içinde bizim için son derece önemlidir. Sanat tıpkı bilim ve felsefe gibi yeni düşünme ve görme olanakları çerçevesinde insana yararlı olur ve böyle olmakla da dünyanın dönüşümüne etkin bir biçimde ama sessizce katılır. Yaratma edimi nasıl sessiz gelişen bir edimse sanatın etkileri de alttan alta oluşur (Timuçin, 2009: 43-44).

Dostoyevski "Dünyayı güzellik kurtaracak" derken güzeli insan yaşamı için bir zorunluluk olarak gördüğünü dile getirmektedir. Onun için insan bilimsiz, ekmezsiz yaşayabilir ama güzelsiz yaşayamazdı. Burada şöyle bir sorun karşımıza çıkmaktadır. İnsan için bu denli önemli olan güzelin kaynağı sanat nasıl bir işleve sahiptir? Sanat düşündürürken de ve duygulandırırken de insanı yetkinleştirir ve arındırır. Sanat bizi bize gösterir (Timuçin, 2013: 24). Yaratıcılığın ve hayal gücünün ifadesi olan sanat duyguların dışavurumu olduğu için insanın gönlüne hitap eder, estetik zevk vererek insanın ruhunu doyurur, iç dünyasını zenginleştirir, insanda haz ve sevinç yaratır. İnsanın kendisini bulmasının ve ifade etmesinin bir aracı olduğu kadar insanlara başkalarını tanıma ve onları anlama imkânını da sağlar. Kendine özgü dili ile sanat insanlar arasında bir iletişim aracıdır. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlar. Geçmiş kavrarken, bugünü biçimlendirirken ve yarına hazırlarken sanattan faydalanırız. Toplumun aydınlanması ve bilinçlenmesi için etkili bir eğitim aracıdır. Daha birçok işlevinden söz edebileceğimiz sanat, 19. yüzyıl filozofu Nietzsche için dekadanlığın alt edilmesinin, değersizleşen değerlerin yeniden değerlendirilmesinin, ihtişamını kaybeden insan ve yaşamın hak ettiği anlamı yeniden kazanmasının yoludur.

1. Sanat: Yaşamın Olumlu Yüzü

Son zamanlarda "yabancılaşma" problemi en çok değinilen konulardan biri olmuştur. Bu problem pek çok filozof ve düşünür hatta edebiyatçı ve sanatçı tarafından çeşitli bağlamlarda incelenmiştir. Hegel yabancılaşmayı bilinç düzeyi ile ilişkilendirirken Marx iktisat ile ilişkilendirerek ele alır. Dostoyevski'nin romanlarında 19. yüzyıl Rusya'sında yaşanan yabancılaşmanın yansımaları görülür. Bertolt Brecht oyunlarında yabancılaşmayı özdeşlik ilkesinin eleştirisi olarak değerlendirir. Yabancılaşma problemini etraflıca inceleyen filozoflardan biri de Nietzsche'dir. O, yabancılaşma olgusunu "decadence" olarak adlandırır ve decadence onun felsefesinin odak nok-

tasını oluşturur (Baykan, 2000: 11). Zaten "Hiçbir şey zihnimi decadence probleminden daha derin meşgul etmedi" demesi bunun göstergesidir (Nietzsche, 2010d: 15). O, çağına yönelttiği eleştirileri decadence olgusu ve onun mantıksal sonucu olan nihilizm çerçevesinde açıklar. Decadence'ı bütün bir Batı kültürünü etkisi altına alan çöküşü nitelemek için kullanmıştır. Nietzsche için modern toplum decadent bir toplumdur. Çünkü yaşam dinamiğini kaybetmiştir, enerjisi tükenmiştir. Köhnemiş ahlak anlayışları, yaşama karşı olan dini anlayışlar, metafizik kurgular insanları kendi özlerine yabancılaştırmış ve sağlıksız bir toplum oluşturmuştur. Bu durum Nietzsche'yi endişelendirmektedir. İçinde bulunulan durumu:

Hiçbir şey ayaklarının ve kendi içindeki bir inancın üzerinde sağlam durmamaktadır; yarından sonraki gün şüpheli olduğundan, insan sadece yarını için yaşamaktadır. Yolumuzun üzerindeki her şey kaygan ve tehlikelidir ve bizi hâlâ taşıyan buz incelmıştır; hepimiz eriten rüzgârın sıcak ve esrarengiz nefesini hissediyoruz; şu anda yürüdüğümüz yerlerde yakında hiç kimse yürümeyecek hale gelecektir (Nietzsche, 2010a: 64).

sözleriyle özetlemektedir. Nietzsche, yaşadığı çağın bir dönüm noktasından geçtiğinin farkındadır. Çünkü tüm misafirlerin en esrarengizi olan nihilizm kapıya dayanmıştır (Nietzsche, 2010a: 25). Batı dünyasının büyük değer ve ideallerinin en son mantıksal karşılığını temsil eden nihilizm, şimdiye kadar sahip olunan değerlerin son sonuçlarını çizmektedir (Nietzsche, 2010a: 22). Nihilizm, değerlerin değersizleşmesi ile başlayan, yaşamın hor görülmesi, değersizleşmesi ve sonunda yadsınması ile son bulan bir yaşama ve düşünme biçimini ifade etmektedir. Bu anlamıyla nihilizm, özü itibarıyla en yüksek değerleri değerden düşürme, bir çürütme, yıkma olarak görünür. Sadece bu yönüyle alındığında nihilizm, olumsuz bir anlama sahiptir. Fakat nihilizm sadece bir yıkımın ifadesi değildir. Değerler dünyası değerini kaybetmiş olsa da dünya halen daha ayakta ve yeni değerlerin koyulmasını beklemektedir. Bu haliyle nihilizmin olumlu bir anlamı vardır. En yüksek değerleri yeniden değerlendirme bilinci uyandırmaktadır (Çevikbaş, 2011: 71). Zaten Nietzsche değerlerin gerçekten ne kadar değerli olduklarının anlaşılması için nihilizmin yaşanmasını gerekli görmektedir. Çünkü insanlar zaman zaman yeni değerleri istemektedir (Nietzsche, 2010a: 22).

Nietzsche'nin yaşadığı çağın Avrupa'sı sarsıcı bir değer krizine tanıklık etmektedir. Bu değer krizine açıklık getirmek isteyen Nietzsche o döneme kadar egemen olmuş olan değerlerin topyekün bir eleştirisine girer. Bu eleştiri, değerlerin zemini olarak felsefe, din ve bu ikisi tarafından oluşturulmuş ahlaka yönelir (Çevikbaş, 2011: 72). Sokrates-Platon çizgisiyle başlayan tüm Batı metafiziği, Batı metafizikine dayalı bir inanç sistemi olan

Hristiyanlık ve onun ahlakının sunduğu değerlerin artık sahici bir zemini yoktur. İnsanın kendisini ve yaşamı anlamlandırmada müracaat ettiği değerlerin inandırıcılığı kaybolmuştur. Nietzsche, Sokrates-Platon çizgisiyle başlayarak kendisine kadar uzanan felsefi geleneğe, insanın salt bir düşünce varlığı olarak ele alınmasından ve insanın kendisi dışında bir ötede aranarak kendisinden uzaklaştırıldığından yakınmaktadır. Yani insan bir yanı ile yeryüzüne bir yanı ile aşkın bir dünyaya bağlı kılınmıştır. Sokrates'le başlayan logosun zaferinin neticesi hakikat ve onu temsil eden akıl adına yaşamın temelindeki güdülerin, dolayısıyla sanatın, yok edilmesi, bu dünyanın görünüş olarak değerden düşürülmesi, bedeninin hor görülmesi ve güç istencinin yok edilmesi olmuştur (Işık, 2020: 36). Bunun yanı sıra Nietzsche, Hristiyanlığın ve onun ahlakının da insan ve yaşam üzerinde olumsuz etkileri olduğunu düşünür. Hristiyanlık için insan doğuştan suçludur, kirlidir, günahkârdır. Bu yüzden doğuştan suçlu olan insan bu dünyada her türlü dünyevî zevkten kendini geri çekerek bu dünyanın dışında daha üstün bir dünyaya kavuşma umuduyla çile çekmelidir. Nietzsche İyininve Kötünün Ötesinde'nin önsözünde;

Kesinlikle kabul etmeliyiz, gelmiş geçmiş hataların en kötüsü en uzun süreli yıpratıcı olanı, en tehlikelisi dogmacı hatadır, yani Platon'un saf ruhu ve kendi başına iyiyi buluşu. (...) Doğrusu, Platon'un yaptığı gibi ruhtan ve iyiden söz etmek, hakikati baş aşağı çevirip, onu kafa üstü tutmak ve bütün yaşamının temel koşulu olan gerçek görüşünün kendisini yadsımak demek oluyor; evet bir doktor gibi soralım şimdi: "Geçmişin en sevgili ürününün başına bu bela hastalık nasıl geldi, ya Platon?" Yoksa şu kötü Sokrates mi çarkına okudu onun? (...) Ama Platon'a karşı savaş ya da halk için daha basit söylersek, bir yıllık Hristiyan –kilise baskısına karşı savaş- çünkü Hristiyanlık halkın Platonculuğudur- Avrupa'da yeryüzünde daha eşi görülmemiş bir ruh gerginliği yaratmış bulunuyor (Nietzsche, 2010e: 14).

Nietzsche'nin değerlerin değersizleşmesi olarak tabir ettiği ve çağının hastalığı olarak nitelendirdiği nihilizm insanının hayatında kocaman bir boşluk doğurmuştur. Bu durum yaşamı köreltmekte, insanı güç ve kuvvetten düşürerek zayıflatmakta, aciz ve bitkin bir hale getirmektedir. Ona karşı bir tepki vermemek, onu umursamamak ya da ondan korkup kaçmak yerine Nietzsche onunla yüzleşmeyi, onu alt ederek aşmayı, insanın ve yaşamın kaybettiği ihtişamı yeniden kazanmayı amaçlamaktadır.

Görülen o ki Hristiyan düşünce geleneği ile metafizik düşünce geleneği decadence'ın derinleşmesiyle ve bu decadence'ın sonucu olarak nihilizmin vuku bulmasıyla toplum ve kültür üzerinde büyük bir etki yaratmıştır (Türkyılmaz, 2016: 115). Bunu fark eden Nietzsche kendisini Avrupa'nın nihilizmini sonuna kadar yaşayan ilk mükemmel nihilist olduğunu söyler

(Nietzsche, 2010a: 21). Dediği gibi Nietzsche bir nihilisttir fakat trajik nihilisttir. Çünkü geleneksel değerlerin yıkılışını, nihilist sendromu benliğinde yaşayarak bu durumu aşmaya ve yeni değerler yaratmaya koyulmuştur (Baykan, 2000: 79). O, Batı metafiziğinin ve Hristiyanlığın değerlendirme biçimlerinin değersizliğini ve hakikat olarak sunulanların yalan olduğunu gözler önüne sermeye çalışmıştır. Bir yanıyla yakıp yıkıp yok ederken bir yandan da yaratıcı güçle yeni değerler ortaya koymanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu nedenle Nietzsche'nin nihilizmi yıkmayı yapmak için öngören bir anlayıştır Nietzsche, geleneksel değerlerden ve bunların çöküşünün yarattığı bunalımdan kurtulmak niyetindedir (Dok, 2003: 23). Köhnemiş değerlerin yerine tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesinin ve yeni değerlerin yaratılmasının gereğine inanır. Yeni değerler yaratmak, dünyaya yaşamın yapısına uygun yeni anlamlar katmak, aynı zamanda eski ve yaşamın yapısına uygun olmayan değer tablolarını yıkmak, değerlerin değerini sorgulamak demektir. Bunun için de öncelikle eski değer tablolarının yıkılması ve doğallığını yitirmiş ahlaksal değerlendirme biçimlerinin değersizliği gösterilmesi, sonrasında ise yaratıcı insanın hayata yeni değerler katması gerekir (Türkyılmaz, 2016: 105-106). Bu noktada değerlerin yeniden değerlendirilmesinin bir aracı olarak sanat büyük bir kurtarıcıdır. Onun için Apollon ve Dionysos arasındaki ahenkli birliktelik olan sanat, yaşam gerilimini azaltıp yaşamın dağılmasını önleyen büyülü bir güçtür.

Nietzsche Güç İstenci'nde yaşamı "temel, sanatsal fenomen" olarak niteler (Nietzsche, 2010a: 637). Onun için yaşam tamamıyla bir sanat eseri gibidir. Sanatla yaşam arasında bir fark görmez. Bu yüzden insanların yaşamlarını verili hakikatlere göre şekillendirmelerinden ziyade bir sanat eseri gibi kendilerinin oluşturmaları gerektiğine inanır. Yaşamlarımızı ilmek ilmek dokuyarak bir sanat eserine dönüştürmeliyiz. Kendi dünyamızı kendimiz yaratmalıyız. Dünyamız kendi aklımızla, istemimizle, sevgimizle şekil bulmalı ve bu bize mutluluk vermeli (Nietzsche, 2010b: 108). Dünyadan yakınmak yerine onu hoşla gidecek bir yer haline getirmek gerekir. Tabii ki bu herkesin harcı değildir. Bu hayatını kendi özgün ve biricik hayatı olarak kuran, realiteyi kendi gözleriyle görüp değerlendiren güç istenci ile dolup taşan insanlara mahsustur (Örnek, 2012: 109). Nietzsche bunu Şen Bilim'de şöyle dile getirir:

Birinin kişiliğine bir biçim vermesi büyük, az görülen bir sanat! Bunu ancak kendi doğasının bütün gücünü, güçsüzlüğünü araştıran, sonra bunların her birini, bir sanat olarak görecek biçimde, gerekçelendirilmiş olarak sanatsal bir plan içinde yerli yerine koyanlar yapabilir (Nietzsche, 2003: 174).

Nietzsche yaşamı değerli kılmanın peşindedir. Bu noktada sanatı içerdiği

yaratıcılık ve yaşamı olumlama gücü ile güç istencinin coşkulu ve güçlü bir tezahürü olarak ifade eder (Örnek, 2012: 162). Nietzsche'de gerçek olan tek şey güç istencidir. Felsefe, ahlak, politika, din, bilim, tüm kültürümüz ve uygarlığımız güç istenci kavramı ile açıklanabilir. Bu yüzden güç istenci sanatsal aktivitelerin arkasındaki dürtü olarak da anlaşılmıştır (Jackson, 2010: 46). Dünyayı bir sanat yapıtı olarak gören Nietzsche, her türlü yaratıcı fikrini dışlayıp, Tanrı'nın ölümünün yarattığı bir krizin sonucu olarak, başka hiçbir yaratıcı güç ve fonksiyona gereksinim duymaksızın dünyanın "kendi kendini doğuran" bir sanat yapıtı olduğundan söz eder. Çünkü sanatın güç isteminden hareketle kavranan özü, her şeyden önce onun güç istemi yönünde kendi kendini kıskırtmasında, kendini aşma isteğini dürtüklemesindedir (Can, 2004: 199). Güç İstenci; sanatta, sevinçte, sarhoşlukta, yıkımı ve yaratımı bir araya getiren Apolloncu ve Dionysosçu kuvvetlerin ilişkisinde ortaya çıkar (Savater, 2008: 204). Yeni değerler yaratmanın arkasındaki ilke olan güç istencinin sanatta kendini göstermesiyle yaşam daha ileri bir noktaya taşınarak zenginleşir. Çünkü güç istencinin her adımı yaratmayla doludur. Bu noktada sanat güç istenci için en yüksek değerdir.

Yaşam birçok karmaşık sorunla doludur. Savaş, acı ve yıkım yaşamın olmazsa olmazlarıdır. İnsan buna katlanabilmek için koruyucu ve şifa olarak sanata muhtaçtır (Zudeick, 2014: 55). Nietzsche'ye göre sanat ile bu sorunların basitleştirilmiş halleri insanlara sunulur ve böylece yaşamın anlaşılabilir, katlanabilir ve üstesinden gelenebilir olduğuna dair bir avuntu oluşturulur (Örnek, 2012: 167). Sanatı "kendini kendi önünde görme" (Nietzsche, 2003: 90) olarak nitelendiren Nietzsche için amacından vazgeçmek yerine ölümü seçen trajedi kahramanlarına hak verdiğimiz, aslında bu sıralar bizlerin uğruna çaba harcamaya değer bulduklarımızdır. Sanatın sürdürdüğü savaş yaşamın gerçek savaşlarının basitleştirilmişleridir; getirdikleri sorunlar insan davranış ve taleplerinin son derece karmaşık hesaplarının kısaltmalarıdır. Ama sanatın büyüklüğü ve vazgeçilmezliği, daha basit bir dünyanın ve yaşam bilmecesinin daha kısa çözümünün hayalini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Yaşamın sıkıntıları ve acılarıyla karşı karşıya kalan insan bu hayale ve avuntuya sarılır. Bu hayal onun için vazgeçilmezdir. Fakat zaman zaman insan yaşamın keşmekeşliğinin karşısında tinsel gücünün ne kadar da zayıf ve güçsüz olduğunu hissiyatına ulaşır. Bu durum onda gerilim yaratır ve yaşam bütünlüğünü zedelenmesine neden olur. Bu noktada sanat insanın imdadına yetişir ve kurtarıcı elini uzatır. İnsanı yaşamın gerilime karşı korur, yaşam karşısında acı çeken insanı kurtarır. Nietzsche'nin deyimiyle "Yay kırılmasın diye sanat vardır." (Nietzsche, 2010c: 28-29).

Nietzsche için sanat dünyayı karartan, yaşamı çekilmez kılan ve ruhu ağır-

laştıran anlayışlara karşı, ruhu hafifletir ve insanın yaşamdan tat almasını sağlar (Bal, 2015: 254). Yaşamın anlamı ve varoluşun değeri problemde bilim tümüyle faydasız ve hatta problemi derinleştiren bir özellik gösterir (Esenyel, 2019: 73-74). Din, ahlakilik ve felsefi hakikat gibi değerlerin yerleşik biçimleri yaşam karşıtı bir yol izler. Nietzsche'nin bir dinçlik durumu ve yaşam duygusunun artışı olarak gördüğü sanat, yaşamı inkâr eden her ne varsa onun karşısındadır. Nietzsche için sanat yaşamın onaylanmasıdır, hatta yaşamın kendini onaylamasıdır (Nietzsche, 2010a: 538; Bull, 2013: 64) Yaşarken varoluşun dehşetine ve anlamsızlığına tanık olan insan gerçeklik karşısında tiksinti duyar. Buna karşın sanat mayasındaki ululuk ve gülünçlük sayesinde insanı varoluşun dehşetinden, anlamsızlığından ve tiksiniçliğinden kurtarır. İnsan ancak sanata tutunarak ayakta kalabilir. Sanat, tüm acılara ve trajedilere rağmen varoluşu haklı çıkarabilecek, anlamlandırabilecek ve beklenmedik bir şekilde kişiyi bu varoluşu kucaklamaya itecek gücü kendisinde barındırmaktadır (Esenyel, 2019: 74). Sanat bunu nasıl yapar? Sanat yaşamı dönüştürür ve onu yeniden kurar. Sanatın kurduğu yeni dünyalar bize yeni yaşam fırsatlarını keşfetmemizi sağlar ve yaşamın göremediğimiz yüzlerini gösterir. Sanat ile yaşamın çıplak gerçekliği tahammül edilebilir hale gelir. Sanat olmasa insanlar gerçeğe hiç katlanamazlar. Çünkü

...bu dünya sahte, zalim, çelişkili, baştan çıkarıcı ve anlamsızdır- Bu şekilde oluşan bir dünya gerçek dünyadır. Bu gerçekliği fethetmek için, yalanlara ihtiyaç duymaktayız, yani yaşamak için bu gerçeğe ihtiyaç duymaktayız- Yalanların yaşamak için gerekli olması, varoluş karakterinin korkunç ve kuşkulu bir parçasıdır (Nietzsche, 2010a: 536-537).

Deleuze'un (2010: 134-135) da belirttiği üzere Nietzsche için sanat yanlışın en yüksek gücüdür. Yalanı kutlar, aldatma istencini üstün bir ideal haline getirir. Sanat, yanlışın en yüksek olumlu güce yükselten yalanlar üretir, aldatma istencini yanlışın gücünde olumlayan bir şeye dönüştürür. Yoksa gerçek çirkindir. Bu çirkin olan gerçek karşısında insan aldatılmak ister. Bu aldatılma ona haz ve güç verir. Bu sayede insan gerçeğin efendisi olur ve varoluşunu sanat aracılığıyla haklılaştırır (Örnek, 2012: 163). İnsan adeta büyüme kapıldığı kurgusal imgeye bile isteye kendisini teslim eder. Baştan çıkarılmayı ve sunulan anlamın akıntısına kapılmayı tüm varlığı ile onaylar. Nietzsche, örneğin trajik dönemde Aiskhylos ve Sophokles tarafından yazılan tragedyalar sayesinde Antik Yunan kültürünün; varoluşun kendi başına sahip olduğu anlamsızlığa direnebildiğini ve kendi anlamlarını ileri sürerek gerçekliği katlanabilir hale getirdiklerini düşünmektedir (Esenyel, 2019: 75).

Nietzsche Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu adlı eserinde dünya

estetik bir fenomen olarak haklılaştırılabilirse ancak o zaman yaşam insan için katlanılabilir bir hale gelir düşüncesi inceler. Gerçekliğin elde edilemesiyle ilgili baştan beri olumsuz düşünen Nietzsche Batı düşüncesinin metafiziksel zeminine karşı bir tavır takınır. Putların Alacakaranlığı'nda belirttiği gibi "Varlık boş bir kurmacadır." der (Nietzsche, 2011b: 30). Bu yüzden tüm Batı metafiziğine hâkim olan varlığı arama düşüncesinden vazgeçmek gerekir. Çünkü insan gerçek varlıkla dolaysız bir ilişki kuramaz. İnsan gerçekliğe hiçbir biçimde ulaşamaz. Zaten rasyonel bir varlık olması da tartışmalıdır (Kahveci, 2003: 38). İnsan varlık hakkında sürekli bir yanılsama içindedir. Ama varlığa karşı yaratıcı olabilir. Akli ile kavrayamadığı gerçekliğe yaratıcılığı ile damga vurabilir. Bundan dolayıdır ki sanat insan için en temel metafiziksel aktivitedir. İnsan ancak sanatsal yetisi sayesinde varlıkla ilgili baş edilmesi zor olan durumun üstesinden gelebilir ve varlığı katlanır kılabilir. Nietzsche'ye göre diğer kültür unsurları katlanması zor olan gerçekliğin olumsuzlanması yoluyla doğmasının aksine yaşama dair her türden çelişkiyi bünyesinde barındıran sanat ise yaşamı kutsallaştırır. Nietzsche Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu'nda sanatın kurtuluş olduğunu söylerken diğer öğretilerin inandığı gibi sanatın kurtardığı şey günlük hayatın küçük üzüntüleri değildir, varlığın temel yapısında gördüğü derin ve en son olan acıdır. Bu, sanatın metafizik temellendirilmesidir. Buna göre ancak Grekler gibi varlığın sonsuz derinliklerinin bilincini ve ölçüye sığmaz metafizik acıyı tanıyan bir kimse sanata gerçek tutumla yaklaşabilir. Çünkü ancak varlığın temel çelişmesine inebilen kimsenin, sanat yoluyla kurtuluşa gereksinimi vardır. Dünya uçurumunun üstüne güzel görüntüsünü yayarak, onu kurtarır sanat: Destan ve yontu, onun gözlerini Homeros'un tanrılar dünyasının mutluluk saçan kişileriyle büyüler; lirikte tek olan özneyi, tekler üstü sferin yararına siler. Sanat, bu her iki etkiyi trajik olanda birleştirir. İşte Nietzsche'de tragedya dünyanın estetik bir yorumunu sunduğu için değerlidir (Geiger, 2019: 71-72).

2. Tragedya: Bir Sevinç Taşkınılığı

Etimolojik olarak incelendiğinde tragedya sözcüğünün kökeni, Eski Yunanca'da keçi manasındaki "trag" ve şarkı manasındaki "odia" sözcüklerinin birleşmesinden oluşan ve "keçi şarkısı" anlamına gelen "tragoedia" sözcüğüne dayanmaktadır. Bu biçimindeki sözcük bileşiminin yani keçi şarkısının ne anlama geldiği pek bilinmemekle (Latacz, 2006: 43-44) birlikte bu konuda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.¹ Bu durum genellikle Dionysos şenlikleriyle, tanrı Dionysos onuruna düzenlenen bayramlarla ilişkilendi-

rilmektedir. Fakat tragedyanın bu şenliklerden nasıl ve hangi nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı hususunda yeterince bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu şenliklerde Dionysos'un kadın müritleri ceylan veya keçi postuna, erkek müritler ise teke postuna bürünürlerdi (Latacz, 2006: 27) ve şarkılar söylerlerdi. Tragedya bu şarkılardan doğduğu düşünülmektedir. Keçi görünümüne bürünen insanların oluşturduğu koro başrolde yer almaktaydı. Zaten Nietzsche'de Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu'nda başlangıçta yalnız koro vardır derken tragedyanın trajik korodan doğduğunu söylemekteydi (Nietzsche, 2011a: 45). Dionysos şenliklerinde yer alan "dithyrambos" da tragedyanın kökleri olarak düşünülen bir başka unsurdur. Dithyrambos, Dionysos'un onuruna bir ilahiydi, fakat mutlaka onu anlatılmasını da gerektirmeyen, bir flüt eşliğinde koro tarafından okunan şarkılardır (Akt. Erenözlü, 2020: 421). Yunan tragedyasının konusu oluşturan malzeme ne gelişigüzel seçilmiştir ne de fiktiftir. Yazarlar konularını daha çok mitostan alırlar. Mitos, önde gelen Yunan kral ve prens çevrelerinin gerek kendi aralarındaki, gerekse tanrılarla aralarındaki ilişkiler üstüne geleneksel anlatıların toplamıdır. Tragedya için öldürme, intihar, evliliğe ihanet, ensest, çıldırma, kendini sakatlama, aldatma, gammazlama, evlatlıktan ret, zorla ayrılma ve yıllar sonra bir anda birbirini yeniden bulma gibi duygu yüklü konular seçilir. Bunlar yaşamda rastlanılmayacak bir saydamlıkla ve otantiklikle seyirciye yaşatılır, çeşitli yönleriyle yansıtılır ve böylece insanlara konuya dair pek çok değerlendirme yapma olanakları sunulur. Bu yolla seyirci, çabukça ve kabaca verilecek yargılardan sürekli uzak tutulur ve daha mesafeli bir bakışa çekilir. Böylece Yunan tragedyası, toplumun, sorumluluğunu taşıyabileceği bir yargıyı oluşturması işlevini yüklenir. Bu nedenle tragedya hoş vakit geçirtmeye yarayan bir ürün ya da boş zaman doldurmanın bir biçimi değildir. Tragedya, yurttaşlar topluluğunun dinsel şenlik yaşantısının bir parçasıdır. İnsanların kendi sorunlarının soyutlanmış biçimde kamusal işlenişini algılanmalıdır. Bu nedenle Yunan tragedyası, kamusal bir toplum tepkisidir. (Latacz, 2006: 6-8).

Tragedya'nın esas kurucusunun "Thespis" olduğu ve "Khorilos" ve "Frünikhos" un da tragedya yazarı olduğu bilinmektedir. Ama bunlara ait tragedyalar günümüze ulaşmamıştır. Tragedyaya ait bilgiler "Aiskhylos" ile başlamakla birlikte onun da ilk eserlerine ulaşamamaktadır. "Sophokles" ve "Euripides" de önemli tragedya yazarları arasında gösterilmektedir (Latacz, 2006: 41). Aristoteles'in Poetika adlı eseri tragedyanın doğuşuna ilişkin önemli bir kaynaktır. Bu eserde Aristoteles;

Ahlaksal bakımdan ağır başlı, başı sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir eylemin taklididir; sanatça güzelleştirilmiş bir dili vardır; içine aldığı her bölüm için özel araçlar kullanır; eylemde bulunan kişilerce temsil edilir. Bu bakımdan tragedya, salt bir

¹ Bkz. Latacz, 2006: 44-52.

öykü (mythos) değildir. Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis) (Aristoteles, 1983: 22).

şeklinde tanımladığı tragedya insanın kendisini, içinde bulunduğu evreni ve bu evrendeki yerini anlamının, bilemediği yazgısını açıklamasının, adil bir yaşam isteminin dışavurumu olarak belirlemiştir. Tragedya varlıkla dolaysız ilişki kuramayan insanın varlığa dair yaratıcı bir yorum sunması, akıl gücüyle eremediği hakikate sanatsal yaklaşması ve varoluşun ıstırabına karşı yaşamı katlanılabilir kılmamanın bir ifadesidir. Nietzsche tragedyayı Antik Yunan insanın yaşantısının her anını etkileyen vazgeçilmez bir öge olarak görür ve tragedya ruhunu yeniden canlandırmak ister. Antik Yunan'da olduğu gibi sanatsal bir kültürün geri dönüşünü önemser. Onun için Yunan tragedyası hastalıklı bir yiğın olarak nitelendirdiği modern toplum için bir ilaçtır. Modern toplumun içinde bulunduğu müşkül halin çaresi Yunan tragedyasıdır. Tragedya ulusal geleneğin, halkın ethosunun, doğru yaşama anlayışının mit biçiminde dile getirilmesidir. Ruhsuz kilise ayinlerinin aksine soylu bir özün gözler önüne serilmesidir (Young, 2015: 168-170).

Nietzsche Güç İstenci'nde bugüne kadar var olan en iyisi dediği Yunan dünyasına duyulan bir özlemden söz eder. Ona göre insan hiçbir yerde evde değildir, sonunda insan evde olabileceği tek yere özlem duyar; çünkü insanın evde olabileceği tek yer orasıdır: Yunan dünyası. Bu yüzden Yunan dünyasına geri dönüşü ister ve bu dünyanın su yüzüne çıkartılmasını Yunanlılarla olan bağların yeniden kurulması gerektiğini düşünür. Yunan dini tarafından tasarlanan dünya yorumunun tüm temel biçimlerine yaklaşmayı ve günden güne daha fazla Yunan haline gelmeyi umut eder (Nietzsche, 2010a: 279-280). Bunun için Nietzsche Antik Yunan dininin, Yahudi-Hristiyan dinine kıyasla daha yüce olduğunu göstermek ister (Nietzsche, 2010a: 636). Antik Yunan'ın politeist yapısı Nietzsche'de hayranlık uyandırmaktaydı. Şen Bilim'de harika Tanrılar yaratma sanatı dediği çoktanrıcılık için insanî dürtülerin kendini boşaltabileceği, arttırılabileceği, yetkinleştirebileceği, yüceltebileceği bir ortam olarak söz eder. Çünkü özü inatçılık, boyun eğmezlik, kıskançlıkla ilişkili olan, farkına varılmamış bir dürtüye dayanmaktaydı. Çoktanrıcılık özgür tinlilik, çok tinlilik, insanın kendisini kendi yeni gözleriyle, dahası kendisi olan yeni yeni gözleriyle yaratma gücüdür. Bu yüzden Nietzsche çoktanrıcılığın çok farklı yönlerle sahip olan insanı daha iyi temsil edeceğini düşünür (Nietzsche, 2003: 137-138). Ayrıca Antik Yunan insanının Tanrılar karşısında kendisini nasıl konumlandığı da Nietzsche'nin dikkatinden kaçmamıştır. Onlar, Tanrıları kendilerinin üstünde efendiler ve kendilerini de onların altında köleler olarak görmüyorlardı. Kendilerini Tanrılar karşısında soylu hissetmekte, insan ile Tanrılar arasında da daha az soyluluğun daha yüksek bir soylulukla ilişkisi

gibi bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Nietzsche için Hristiyanlığın insanı tahrip ettiği ve zehirlediği yerde Antik Yunan insanı Tanrılar karşısında büyük bir soylulukla ele almaktadır. İnsanın soylu bir ruha sahip olmasından yana olan Nietzsche için insanı Tanrılar karşısında soylu içgüdülerinden koparmayan Antik Yunan'ın elbette büyük bir değeri vardır (Nietzsche, 2010f: 112-113). Antik Yunan'da Nietzsche'nin çok önem verdiği güç ile dolup taşmak, bu gücü yaratıcı faaliyetlere dönüştürmek ve böylece hayattan keyif almak üzerine kurulu atmosferi de Nietzsche'nin ilgisinin odağındadır. Düzenledikleri törenlerde muazzam güç yaratıcılık olarak kendisini belli etmektedir. Hristiyanlıkta ise güç öncelikle kendisini olabildiğince günahkâr hissetmesi sağlanan insanın günahlarından arınması için gereklidir (Sealey, 1974: 34; Nietzsche, 2010f: 130).

Antik Yunan, varoluşun bilinmezliğine, korku ve dehşetine karşı varlıklarını sürdürmek için Olymposlu Tanrılar dünyasını yaratmışlardır. Bu durumu;

Olympos'un büyüğü dağı şimdi önümüzde açılıyor, bize köklerini gösteriyor. Grekler varoluşun korkularını da korkunçluklarını da tanımış sezmiş. Yaşayabilmek için onların önünde ışıldayan Olympos'a özgü düş kurmanın doğuşunu gerçekleştirmek gerekiyordu (Nietzsche, 2011a: 28).

sözleriyle ifade eden Nietzsche'ye göre Antik Yunan estetik ve yaratıcı bir tutumla oluşturulan bu mitos ile insan varoluşun bilinmezliğine, dehşetine karşı korkularının üstünü örterek kendince bir çıkış yolu bulmuştur. Varoluşun acısını duyumsayan ve bu acıyı hafifleterek katlanır hale getirmek için Olympos tanrılarını oluşturan Antik Yunanlara bu acılarını dile getirebilecekleri, Tanrılarla amansız bir mücadeleye tutuşabilecekleri, tıpkı Tanrı gibi yüce bir varlık olarak kendilerini dile getirebilecekleri bir de arena lazımdı. Nietzsche'ye göre tragedya işte bu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu nedenle Yunan tragedyası sanat yoluyla yaşamın anlamını kavramının, onu kabullenmenin, Tanrılara karşı insanın onurunu müdafaa etmesinin, insanın kendisini bir birey olarak görmesinin, kaderine kafa tutmasının ve elinden bir şey gelmiyorsa onar razı gelmesinin bir dışavurumudur. "Promethus", "Oidipus" ve daha niceleri aracılığıyla insanlığın acıları sahnede yansıtılır. Böylece sanat yoluyla insan kendisini ve varoluşunu kavrama imkânı yakalar. Yaşamın özü hakkında sağlam bilgiye ulaşan insan benliğinin farkındalığına varır (Örnek, 2012: 45). Yaşamın üstesinden sanat yoluyla geldiklerini düşündüğü Antik Yunanlıların hayranı olan Nietzsche'ye göre sorunun çözümü yine sanatın eliyle gerçekleşecektir. Sağlıklı, yüksek kültür yaratmış, yaşamasını bilen bir toplum olarak gördüğü Yunanlıları ve onların yaşamı kavrama ve olumlama tarzı olan sanatı, modernlere ideal bir örnek olarak salık verir. Ona göre çağının nihilizmiyle mücadelede sanat güçlü bir

yol gösterici ve araç olacaktır. Bu sanatın ideal örneği olarak Antik Yunan tragedyasını gördüğünden Nietzsche, Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu'nda yeniden tragedyaya dönüş çağrısında bulunur (Işık, 2020: 36).

Tragedyaya olan sevgisi nedeniyle Yunan kültürüyle modern dünya arasında abuk sabuk benzerlikler kurmakla suçlanan Nietzsche yaşadığı çağın gündeminden uzakmış gibi görünen meseleler üzerine kafa yoruyormuş gibi düşünülse de çağının kültürüne, kültürün daimi koşullarına ve koşulların gerçekleşmesinin düşmanlarına yönelik temel bir ilgisinin olduğu açıktır (Tanner, 2007: 19-21). Modern insan tarafından önemsenmeyen, küçüm-senen, üzerinde çalışmak şöyle dursun üzerinde düşünmeye bile gerek duyulmayan kısır bir konu olan Yunan tragedyası Nietzsche için neden bu kadar önemliydi? Yunan tragedyasında Nietzsche'yi cezbeden ne vardı? Öncelikle Yunan tragedyasında Nietzsche'nin gözüne çarpan modern insanlarda bulunmayan hayatı olumlamanın Antik Yunan'a kattığı değerdir. Nietzsche'ye göre Antik Yunan kutsanmış bir ahlaka, dinî inanca, manevî unsurlara itibar etmez. Her şey muazzam bir varoluş içinde anlaşılmaya çalışılır. Bunu da iki yaratıcı güç olan Apollon ve Dionysos'u kültürlerinde dengelemeyi başararak yapmışlardır. Yani dünyanın estetik bir yorumu olan tragedya özünde logosa değil, mitos dayanmaktadır. Antik Yunan dünyasında tanrı Dionysos adına düzenlenen şenliklerden doğmuş olan tragedya sanatı Nietzsche'ye göre esas itibarıyla birbiriyle karşıtlık ve savaş içindeki iki sanat tanrısı olan Dionysosçu ve Apollon'un geçici birlikteliğinin/barışının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Işık, 2020: 37). İşte Yunan tragedyası hem Apolloncu hem de Dionysosçu gücü bünyesinde barından bir sanattır. İnsan ruhunun birbiriyle sürekli savaş içinde olduğu iki aşırı ucu olan Apollon ve Dionysos Yunan tragedyasında büyük bir yetkinlikle bağdaştırılmıştır. Yani Yunan tragedyası biri Apollonca biri Dionysosça olan iki yönlülük içerir. İnsan ruhundaki akıl, uyum ve denge Apollon ile ilişkilendirilirken çılgınlık, taşkınlık, düzensizlik Dionysos ile ilişkilendirilmektedir. Nietzsche'nin bakışında Apollon doğrudan Güneş tanrısına; derinlere inildikçe yüzünü gösteren, yaşamı yaşamaya değer kılan güzellik yanılmasını yaratan Işık tanrısına karşılık gelmektedir. Apolloncu ilke, sağladığı güzellik yanılması yoluyla acıların var olduğu bir dünyada yaşayan insana güven, huzur ve esenlik verir. Şarap ve coşku tanrısı Dionysos ile temsil edilen ilke ise Nietzsche'nin bakışında kişinin kendinden geçtiği tam bir sarhoşluk hali ile beninden sıyrıldığı, yaşadığı sarhoşlukla içinden gelenleri dışa vurduğu, kendisini içinden gelen her türlü istek ve duygunun kollarına bırakarak yaşamadır (Güçlü, Uzun, Uzun ve Yolsal, 2003: 80). Apollonca olan yontu sanatıyla Dionysosça dış biçime dayanmayan müzik arasında oldukça büyük karşıtlık vardır. Fakat yollarının ayrı olmasına karşın bu iki eğilim yan

yana gider. Apollonca ve Dionysosça olan yeni ve güçlü doğumlar için çatışmalar, karşıtlığın savaşını sürdürmek için kaynaşmalar ve yaratıcı eylem için kendi aralarında birliğe ulaşırlar. İşte bu birlik Yunan tragedyasının ruhudur (Nietzsche, 2011a: 17).

Nietzsche Yunan tragedyasının hayal etme ve esimeye dayalı olduğunu belirtir. Hayal etmeyi Apollon'un kişiliğinden hareketle açıklar. Çünkü Apollon bütün biçimlendirici sanatların tanrısıdır. Biçimsel olan en muazzam şekilde hayal dünyasında tasarlanır ve burada duyulur dünyanın yanıltıcı bir görünümü oluşturulur. Apollon bir ışık tanrısıdır. Tasarımlar evreninin özünü aydınlatan güzel ışık da onun buyruğundadır. Işığı bütün görünen olaylara iner. Apollon'un ışığı şeyler üzerinde parladığında onları bireysel olarak gösterir. Bu yüzden Apollon birey olmanın ilkesidir. Buna karşın bireysellikten uzaklaşma ve diğer her şeyle bir olmanın ilkesi olan esime ise kendinden geçme, kendini unutmama, bir büyülenmişliktir. Dionysosça olmanın büyüüne kapılan kişi doğanın coşkusuna kendini kaptırır, birbirine öfkelenenler birbirinden uzaklaşanlar kucaklaşırlar. Doğa bereketini insanların önüne döker. İnsan türkü söyler, dans eder. Koşmak, yürümek şöyle dursun göklere doğru yükselmek için yollara düşer, kendinden geçer, kendisini tanrı sanır. İşte Dionysosça olmak böyle bir haleti ruhiye ile ancak açıklanabilir. (Nietzsche, 2011a: 19-21).

Hayatı olumlamada ve onu kucaklamada Yunan tragedyasının nasıl bir rolü vardır? Yunan tragedyası, gerçeklik ve görünüş dünyası arasındaki zıtlığı göstererek insana metafizik bir avuntu sunar. Nietzsche'nin "metafizik teselli" (Nietzsche, 2011a: 18) adını verdiği bu durum yaşama özel bir anlam atfetmeden, dünyanın anlaşılabilir bir mahiyetini ortaya çıkaran tragedyanın izleyiciyi varlığın derinliklerine cesurca bakmaya ve yüzleşmeye teşvik etmesi sonucu elde edilen bir tesellidir (Örnek, 2012: 47). Bu değerli teselli "satirler korosu" vücuda getirir (Berkowitz, 2003: 95). Yunan tragedyasının asıl önemli unsuru bu korodur. Tragedyadaki ana dramın kaynağı olan koro "satir" denilen yarı insan yarı keçi görünümlü mitolojik karakterlerden oluşur. Koronun şarkılarıyla coşarak kendinden geçen bir topluluk olarak seyirci de Yunan tragedyasında sadece seyreden bir topluluk olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Satir koro varoluşu daha doğru, daha tutarlı, bütünlüğe kavuşmuş biricik gerçekliktir. Kendinde şeyler ile görünüşler dünyası arasındaki temel ilişkiyi sembolize etmek için belirlenmiştir. Satir koro ile bütünleşen, onun varlığında büyüye kapılan seyirci ise gerçekliği ve doğayı en yüksek gücü içinde görmek istemektedir. Sahnede kendisine sunulan dünyayı kendi penceresinden seyrederek. Koro bir yandan olay örgüsünü sergilerken bir yandan da Dionysosçu ruh halini ayakta tutmak için çabalar. Yarattığı esime hali ile seyirci kendinden geçer, gündelik

yaşamını bir kenara atar, hiçbir şey yapmak istemez. Dionysosçu bu etki ile pasifleşir. Buna karşın Apolloncu etki ile kişinin yaratıcılığını canlandırmak ve onu aktif hale getirmek amaçlanır. Apolloncu etki varoluşun dehşeti ve korkusu karşısında hakikate sanatsal bir bakış ile yaklaşmayı sağlar (Nietzsche, 2011a: 49-53).

Nietzsche Yunan tragedyasının Sokrates ile birlikte değiştiğini ve git gide yok olmaya mahkûm edildiğinden mustarıptir. Çünkü Sokrates, mitosa karşı konumlanan ve onunla temelden karşıtlık içinde olan logosun temsilcisidir (Işık, 2020: 44). Rasyonel düşünceye yürekten bağlı olan Sokrates estetik olanın da akla dayanması ve anlaşılır olmasından yanadır. Oysa onun için tragedyada irrasyonel olan hâkimdir. Bu nedenle Nietzsche tragedyada Dionysosçu unsurları çıkararak ondan bir felsefe, bir ahlak oluşturmak adına tragedyayı ölüme sürükleyen Euripides'i Sokrates'e uyduğu için suçlu tutar (Nietzsche, 2011a: 71). Böylece tragedya, Sokrates'in "Güzel olmak için usa uygun olmak gerekir." ve "Yalnızca bilen kimse erdemlidir." düsturlarından hareket eden Euripides'in elinde can vermiştir, onu kışkırtan ise Sokrates'tir (Nietzsche, 2011a: 80). Euripides önce Dionysos'u tragedya sahnesinden uzaklaştırmıştır (Nietzsche, 2011a: 78). Dionysosça durumların biricik açıklanışı ve yansıtılması olarak görülen müziği ortadan kaldırarak tragedyanın özünü parçalamıştır (Nietzsche, 2011a: 92-93). Zira Nietzsche için tragedya müziğin ruhundan doğmaktaydı. Dionysosça olanı defeden Euripides, Dionysos'u terk ettiğinden Apollon da onu terk etmiştir (Nietzsche, 2011a: 70). Bundandır ki Nietzsche'ye göre müzik ruhundan doğmuş idrak ruhundan ölmüş olan tragedyanın yeniden doğması için yine müziğin ruhuna ihtiyaç vardır. Tragedyada müzik önde giden olmalı, konu ondan türemelidir. Sahnede olup bitenler, seyirciyi müzikal ahengin akışı anlamında sarıp sarmalamalıdır. Müzik, tini doğrudan ele geçirmeli, seyirciyi coşturup mest olmuş bir topluluğa dönüştürmelidir. Bu ancak dithyrambosla, Dionysos'a şükran ezgisiyle, olanaklıdır. Nietzsche bu kutsal görevi, müziğin ruhundan tragedyanın yeniden doğuşunu, o zamanlar hayranı olduğu Richard Wagner'in müziğine yakıştırmaktadır. Çünkü Wagner'in, metnin üzerine müzik üretmediğini, müzikal ahengin öncelikli ve belirleyici olduğunu belirtir (Zudeick, 2014: 56-57).

Görüldüğü üzere Yunan tragedyası Dionysos'un coşkusunu, heyecanlarını, taşkınlıklarını Apollon'un ahenk, ölçü, uyum ve dengesi ile bir araya getiren bir sanattır. Yunan tragedyasının ruhu birbirine zıt bu içgüdüleri bağdaştırır ve barıştırır. Nietzsche'nin nazarında bir sanat olmanın ötesinde insanı ve varlığı anlamada bir araç vazifesi görür. Varlık, hayat, kurtuluş problemleri için bir çözüm niteliğindedir. İnsanoğlu bir yandan kendisini özgür bir varlık olarak duyumsarken bir yandan da çaresizce kaderine boyun eğmesi ge-

rektiğinin köşeye sıkışmışlığını yaşar. Kendisini Apolloncu ve Dionysosçu bir gerilimin kucağında bulur ve imdadına Yunan tragedyası yetişir. Tragedya ona ne olduğunu, kim olduğunu gösterir ve kendisini kuşatan bağlardan kurtulmanın yollarını sunar. Özgür bir varlık olduğunun hissiyatını yaşatır; ama özgürlüğü ile kaderi arasında bir denge kurmasını da belirtir. İşte bu yüzden Nietzsche modern insanın yaşadığı açmazlara karşı tragedya ruhunun yeniden doğması gerektiğine inanır (Gökalp, 2014: 113-114). Çünkü tragedya dünyanın dengeli bir resmini çizer. Tragedyada insanların bu dünyada acı çekmesinin yanı sıra dünyanın her tarafına yayılmış temel enerjilerin farkında olmasının getirdiği bir teselli de vardır (Jackson, 2010: 51). Bu nedenle Nietzsche trajedi düşüncesinin dünyada yeniden nasıl doğacağını bilmekten daha sevindirici bir mutluluk olmadığını söyler ve trajedinin yeniden doğuşunu insana özgü olanın ileri gitmesinden kaynaklanan bir sevinç taşkınlığı olarak tanımlar. Nietzsche'ye göre insanlık, tüm yıkımlara karşı ancak trajedi ruhu ile direnebilir. Trajedi ile yetkinleşir, mükemmel hale gelir. Trajedi insan ve geleceğinin tek umudu, tek güvenesi, tek kurtuluşudur. Trajedi ruhunu canlı tutmak, yok etmemek gerekir. Zira bu zihniyet kaybolursa yeryüzünde emsali görülmemiş ıstırap çığlıkları yükselir (Nietzsche, 2011a: 29-30).

Sonuç ve Değerlendirme

Asıl amacı beğeni sunmak, zevk vermek, haz uyandırmak ve heyecan oluşturmak olan sanatın Nietzsche'de farklı manalara büründüğünü görmekteyiz. Nietzsche'nin dünyasında sanat hep başköşede oturur. Düşüncelerini sanatsal bir üslupla takdim etmesiyle Nietzsche, felsefe tarihinin ozan-filozofudur. Zaten daha çok sanat ve edebiyat camiasında rağbet görmesidebunu desteklemektedir. Küçük yaşlardan itibaren sanatın Nietzsche'nin hayatında bir tutku olduğu göz önünde bulundurulursa yazın dünyasına adım attığı ilk eseri olan Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu adlı eserinde Yunan tragedyasının doğasını tartışması şaşırtıcı gelmez. Yunan tragedyasının gerçekte iki Antik Yunan tanrısının karşılaşmasından doğduğunu iddia ettiği bu eserde aynı zamanda Nietzsche'nin Batı kültürüne yönelik düşünceleri filizlenir. Nietzsche Batı kültürünün çöküşü (decadence) doğru sürüklendiğini ve nihilizm batağına saplanıp kaldığını belirtir ve yeniden doğuş için Yunan tragedyasını işaret eder.

Nietzsche Antik Yunan'ın, insanı ölümlü bir varlık olmanın dehşetinden korunması, yaşamı haklılandırması ve anlamlandırması, insanın yazgısı ile hesaplaşması için Olymposlu tanrılar dünyasını yaratmasını başarılı bulur. Çünkü tanrıların yazgı karşındaki çaresizlerini görmek insanın kendi biçare halinden kurtulmasının yolunu aralamakta ve yaşama iyiden iyiye

bağlanmaya olanak sağlamaktadır. Estetik ve yaratıcı bir tutumla oluşturulan bu mitos üzerine yükselen Yunan tragedyası insanın sanat yoluyla yaşama katılması ve yaşamı olumlamasıdır. Apolloncu hayal etmeyle can bulan mitosun Dionysosçu esrimeyle birleşmesi sonucu oluşan Yunan tragedyası insanın trajikliğinin dışavurumu aynı zamanda da yazgısına karşı yaşama tutunmasının panzehridir. İnsanı her an ölebilecek olmanın dehşetine karşı koruyan bir kalkandır.

Nietzsche Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu adlı eserinde dünya ancak estetik bir fenomen olarak haklı kılınırsa yaşamın insan için dayanılabilir bir hal alacağı konusunu inceler. Onun için sanat varoluşun gerçek manasına ermenin, yaşamla sıkı bağlar kurmanın ve hayata hak ettiği değeri vermenin en yüce yoludur. İnsan yaşamın gerilimden, bunalımından ve bulantısından ancak sanat sayesinde kurtulabilir. Din, ahlaklılık ve nihilistik tutumların aksine sanat insan ve yaşamı yüceltir ve kutsallaştırır. Çünkü sanat yeni değerler yaratır, yeni yaşam olanakları sunar, dünyayı dönüştürür ve güzelleştirir.

Nietzsche'nin düşüncelerini günümüz açısından okuyacak olursak; sanat insanın kendi bilincine varmasının, kendi kendisini tanımmasının ve anlamasının yoludur. Sanat bize varoluş gerçeği ile yüzleşmenin kapılarını açar, varoluşu anlama fırsatı verir. Oluşan her sanat yapıtı varoluşu anlamının ifşasını sunar. Öyle ki kendimizi hızına kaptırdığımız modern yaşam ve onun nimetleri bizi kendimizden uzaklaştırmakta ve kendimize yabancılaştırmaktadır. Sanattümçüplaklığıyla bizi bize gösterir, bizi kendimize döndürür. Ben'den uzaklaşan ben'i ben eden yine sanattır. Nietzsche'ye göre yaşam bütünüyle bir sanat, bizler de o yaşamın sanatkârlarıyız. O halde Nietzsche'nin bizlerden beklediği hem kendimizi hem yaşantımızı röprodüksiyon olmaktan uzak tutmaktır. Herkes gibi olmaktansa kendi şahsımıza münhasır bir insan olmak ve kendimize özgü hayatlar kurmaktır. Sıradan insan için, bugünün aslında dün olmasının pek de bir önemi yoktur. Oysa Nietzsche her doğan gün kendimizi alt etmenin verdiği mutlulukla uyanmamızı ve alt edişten aldığımız zevkle hayatlarımıza yeni anlamlar katmamızı ister.

Kaynakça

Altar, C. M. (2013). *Sanat Felsefesi Üzerine*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Aristoteles (1983). *Poetika* (çev. İ. Tunalı) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baykan, F. (2000). *Nietzsche'nin Felsefesi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bal, M. (2015). "Nietzsche Dünyayı Neden Bir Sanat Yapıtı Olarak Değerlendirir?", *Özne Felsefe Dergisi*, 11 (21), 247-258.

Berkowitz, P. (2003). *Bir Ahlak Karşısının Etiği* (çev. E. Demirel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bull, M. (2013). *Anti-Nietzsche* (çev. M. B. Tokdemir). İstanbul: Doruk Yayınları.

Can, N. (2004). "Nietzsche Düşüncesinde Otogenetik Estetizasyon", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 33, 195-204.

Cevizci, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Collingwood, R. G. (2011). *Kısaca Sanat Felsefesi* (çev. T. Kabadayı). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Çevikbaş, S. (2011). "Nietzsche ve Nihilizm Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm: Avrupa Nihilizminin Tarihi, Kökeni ve Egemen Olma Aşamaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 69-82.

Çüçen, A. K. (1999). *Felsefeye Giriş*. Bursa: Asa Kitabevi.

Deleuze, G. (2010). *Nietzsche ve Felsefe* (çev. F. Taylan). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Dok, B. (2003). *Nietzsche'nin Nihilizmi*. Ankara: Seba Yayınları.

Erenözlü, S. S. (2020). "Mitostan Logosa Tragedyanın Nietzscheci Ölümü", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 30, 419-435.

Esenyel, A. (2019). "Bir Sanat Eseri Olarak Yaşamın Anlamı", *Felsefe Arkivi*, sayı: 50, 65-77.

Geiger, M. (2019). *Estetik Anlayış* (çev. T. Mengüşoğlu). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Gökalp, N. (2014). *İnsan Felsefesi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü. H. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Işık, S. (2020). "Mitosa Karşı Logos ya da Dionysos'a Karşı Sokrates: Tragedyanın

Doğuşu'nda Felsefe ve Sanat Karşılığı", *Temaşa Felsefe Dergisi*, sayı: 12, 31-50.

Jackson, R. (2010). *Nietzsche ve İslam* (çev. T. Koç). Ankara: Sitare Yayınları.

Kahveci, K. (2003). "Nietzsche Felsefesinde Hakikatin Estetize Edilmesi", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 33-41.

Latacz, J. (2006). *Antik Yunan Tragedyaları* (çev. Y. Onay). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Nietzsche, F. (2003). *Şen Bilim* (çev. L. Özşar). Bursa: Asa Kitabevi.

Nietzsche, F. (2010a). *Güç İstenci* (çev. N. Epçeli). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010b). *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (çev. M. Batmankaya). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010c). *Richard Wagner Bayreuth'ta* (çev. M. O. Toklu). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010d). *Wagner Olayı, Nietzsche Wagner'e Karşı* (çev. M. O. Toklu). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010e). *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (çev. A. İnam). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2010f). *İnsanca, Pek İnsanca*. (çev. C. Atila). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2011a). *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu* (çev. İ. Z. Eyuboğlu). İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2011b). *Putların Alacakaranlığı* (çev. İ. Z. Eyuboğlu). İstanbul: Say Yayınları.

Önal, V. (2007). *Estetik*. İstanbul: Artshop Yayıncılık.

Örnek, S. A. (2012). *Nietzsche'de Yaşama Sorunu*. İstanbul: Belge Yayınları.

Savater, F. (2008). *Nietzsche'nin İdeası* (çev. S. Nilüfer). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sealey, R. (1976). *A History of Greek City States*. California: University of California Press.

Tanner, M. (2007). *Nietzsche-Düşüncenin Ustaları* (çev. Ç. Türkyılmaz). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Timuçin, A. (2009). *Sorularla Estetik Elkitabı*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Timuçin, A. (2013). *Estetik*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Türkyılmaz, Ç. (2016). *Bunalım Çağı Kierkegaard-Marx-Nietzsche*. Ankara: Bibliotech Yayınları.

Young, J. (2015). *Nietzsche* (çev. B. O. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zudeick, P. (2014). *Şipşak Nietzsche* (çev. R. Minareci). İstanbul: Doğan Yayıncılık.